ՃԱՂԿ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏԱՐԱԾՈՒԹԵԱՆ

Գ. ՏԱՐԻ Զ. ՇՐՋԱՆ 1864 ԹԻՒ 95–96. ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 1

" ՄԱՄՈՒԼԸ ԸՆԿԵՐԱՑԻՆ ԱՇԽԱՐՀԻՆ ԼՈՑՍՆ Է, ԵՒ ՈՒՐ ՈՐ ԼՈՑՍ ԿԱՑ, ՀՈՆ ԿԱՑ ՆԱԵՒ ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԵԱՆ ՄԱՏԸ: Վ. ՀԻՒԿՕ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Աղբ.
Հայութիւն և կրօնափոխութիւն.
Լէ Միզերապլը
Նամակ մը.
Աղեխառնըրնայէն նամակ մը.
Նոր հրատարակութիւն.
Փոնջ.
Ծանուցում.

ԱՂԲ

Այսօր ևս կէս թիւ աւելի կը հրատարակենք, ինչպէս որ խոստացած էինք Յուլիսի 8րդ թուոյն մէջ, և այսպէս Յուլիսի մէկին Յաղիկը ամբողջապէս հանած կըլլանք՝ մեր բաժանորդաց իրաւունքը յարգելով:

Վերատին կը խնդրենք մեր թէ՛ Իզմիրի և թէ՛ տարաբնակ ընթերցողներէն հատուցանել իրենց բաժանորդագինը մինչև Հոկտեմբերի վերջը, ուր կը վերջի նաև հանդիսիս վեցերորդ շրջանը:

ՀԱՅՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԿՐՕՆԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆ

Բ.

Et l'apostat confond, par un double parjure,
Et la loi qu'il embrasse et la loi qu'il abjure.
Victor Hermann.

Յաղիկ նախորդ թիւին մէջ ազգի և ազգայնութեան տարբերութեան վրայ խօսելով՝ Հայերուն իրենց ազգութիւնը կորուսելէ ետք, ազգայնութենէ այսինքն իրենց հայութենէ՝ ի զատ փըլլութեան ապաւէն մը չունենալը հաստատեցինք:

Այսօր կուզենք խօսիլ նաև կրօնքի վրայ, որ հայութենէ տարբեր բան է, նաև կրօնափոխութեան վրայ, որն որ՝ հակառակ այս տարբերութեան՝ վտանգ կսպառնայ հայութեան:

Հայութեան խնդիրը մեր տոհմային էութեան կամ չէութեան խնդիրն է. մահու և կեանքի խընդիրն է այն, ինչպէս կըսէ Համլէթ: Եթէ օգը և հայը շնչաւոր էակներու կենդանութեան անհրաժեշտ պէտքն է, հայերուն տոհմային կենդանութեան մշտնջենաւոր և անհրաժեշտ սնունդ ալ իրենց համասեռութիւնն է, ազգայնութիւնն է:

Ըրդ կը փութանք խոստովանելու, թէ հայութիւնը այսօր երկու թշնամի ունի:

Մինն է արտաքին:

Միւսն է ներքին:

Արտաքին թշնամին է այն ըրջելէնիոմը (1), զոր Աբևմտեայ եկեղեցիները քաղաքական շահերու նըպատակով աշխարհային իշխանութիւններու հրամա-

(1) Կրօնքի հետևորդներ ունենալու չանք:

նաց համեմատ կը տարածեն Բրեթլքի մէջ, և իրենց ազգային զօրութեան շնորհիւ կը յաջողին հասնիլ նպատակնուն։

Ներքինն է ազգայիններու տգիտութիւնը։ Տգիտաբար անձնական շահը ազգայնութեան շահէն նախապատիւ կը համարին, և նաև տղայական վէճ մ'առիթ պտնելով անասելի վատութեամբ մը կերթան իրենց խիղճը ծախելու և անատոյդ պաշտպանութեան մը ստուերը մուրալու համար։ Տգէտ ազգայինը օտար եկեղեցի մը յարելուատեն ոչ միայն իր կրօնքը, այլ նաև իր հայութիւնը կուրանայ, օտարին հետ խնամութիւն կը հաստատէ, օտարին լեզուն կը խօսի, օտարէն կրթութիւն կառնու, քիչ ժամանակուան մէջ կայլասեռի և կըլլայ անպէտ։

Երբ կը պնդենք թէ կրօնափոխութիւնը մեր ազգայնութեան բարձման առաջին պատճառն է, հետևաբար գատապարտած կըլլանք որոնք որ այս մոլութեան մէջ կը տապալին. ուսկէ կարձամիտները դուրէ հետևցնեն թէ մենք խղճի ազատութեան թշնամի ենք, նաև յեղյեղուկ մեր սկզբունքներու մասին, քանի որ կրօնքը ազգայնութեան պատուանդան կընդունինք, մինչդեռ երկուքին մէջ ահագին անջրպետութիւն մ'ըլլալը հաստատած ենք բազմիցս։ Ըրդ ժամանակն է ըսելու թէ կրօնք ըսելով ինչ և կրօնափոխութիւն ըսելով ինչ կիմանանք։

Կրօնափոխութեան հակառակորդ հանդիսանալ նիս տեսնելով որոնք որ խղճի ազատութեան թշնամի կը կարծեն մեզ, հարկաւ նշմարած չեն տակաւին հաւատքի և կրօնքի, և հետևաբար հաւատափոխութեան և կրօնափոխութեան տարբերութիւնը։

— Ուրեմն արդարև ինչ է հաւատքը։

— Երկնային Ճշմարտութեան մը նկատմամբ մարդուս խղճին մէջ կամ զգայումով և կամ տրամաբանութեամբ կազմուած համոզում մը։ Արդուս իր այս համոզումը խղճին խորերուն մէջ անկեղծօրէն և յանուն Ճշմարիտ բարիին փոխելը և ուրիշ մ'ընդունիլը վերացական գէպք մ'է, և որովհետև 'ի վերուստ շնորհուած է անոր այս բարոյական ազատութիւնը, առանց ամբարշտութեան անկարելի է թէ հակառակիլ այսպիսի համոզումի մը փոփոխման և թէ բռնաբարել նոյն բարոյական ազատութիւնը։

Այս ներքին համոզման հանդստարանը խիղճն է, ուր ոչ Փալարիսի և ոչ ալ Նեմրոտի զօրութիւնը կրնայ թափանցել և տիրել։ Արդս յանուն այս համոզման որ կանուանի նաև հաւատք, կը մեռնի նութապէս, այլ բարոյապէս անմահ կը մնայ, իր բարոյական ինքնութիւնը անկախ և ազատ կապրի նաև դահիճին թուրին ներքև։ Բռնակալութիւնը հաւատացեալի մը մարմինը կրնայ, կը փշրէ, այլ խղճին չկրնար մօտիլ։ Միայն մարդս ինքն ազատութիւն ունի իր խղճին մէջ թափանցել և հոն հաստատել այս կամ այն համոզումը տիեզերական Ճշմարտութեան մը նկատմամբ, Այս կանուանի հաւատափոխութիւն։ Իրաւունք անբռնաբարելի, ըստ որում բնական է։

Նթէ Ճիշդ է այս, կը հարցունենք նաև թէ ինչ է կրօնքը։

Կրօնքը ընկերային և մարդկային հիմնադրութիւն մ'է, կամ լաւ ևս է ըսել, արտաքին ձև և տարրերու ամբողջութիւն մը այն ներքին համոզման, զոր ժողովուրդ մը ընդհանրաբար ընդունած է իբր Ճշմարիտ Ճշմարտութիւն։

Այլ և այլ կրօնքները մէկ կողմ թողունք և տեսնենք թէ ինչ է քրիստոնէութիւնը։

Հետարկիս վրայ կան միլեոնաւոր բազմութիւններ որոնք աւետարանի Ճշմարտութիւնները կընդունին և կը հաւատան անոնց։

Բայց այս Ճշմարտութիւնները այլ և այլ արտաքին ձևերով և տարրերով կը ներկային զանազան ժողովուրդներու։ Ներսէսեան, Ընդլիացին, Գաղղիացին, Յոյնը, Լատը և Հայը աւետարանի քարոզած Ճշմարտութեանց կը հաւատան. սակայն քրիստոնէութեան ծաղումէն ետք մարդիկ այս ընդհանրական Ճշմարտութիւնները պաշարեցին ծիսերով, արարողութիւններով, ձևերով, կանոններով, մեկնութիւններով, վարդապետութիւններով, որոնք իւրաքանչիւր ժողովուրդի մէջ տարբեր հանդամանք ունին, և որոնց հիմը սակայն միևնոյնն է այսինքն աւետարանը։

Այս ծիսերու, արարողութիւններու, կանոններու և վարդապետութիւններու ամբողջութիւնը կանուանի դրական կրօնք, որ ընկերային է, ըստ որում մարդկային է, և այս կրօնից իրարմէ ունեցած տարբերութիւնն ալ կանուանի կրօնական ձև, ինչպէս է լուսաւորչականութիւնը, կաթոլիկութիւնը, բողոքականութիւնը և այլն։

Կրօնափոխութիւնը ոչ այլ ինչ է ուրեմն, եթէ ոչ հաւատքի մը, ներքին համոզումի մը դրական ձևը փոխել և ուրիշ մ'ընդունիլ։ Թողուլ իր եկեղեցին և ուրիշ մը յաձախել։ Հաւատափոխութեան շարժառիթը եթէ բացարձակ բարին է, եթէ վերացական Ճշմարտութեան մը նկատմամբ համոզումի մը փոփոխութիւնն է, կրօնափոխուե շարժա-

*ւթիը մասնաւոր նկատում մ'է, կամ յայտնապէս բռնք, անձնական և երկրային շահ մ'է, ըստ ո-րում առջի պարագային մէջ փոփոխութեան են-թարկուողը երկնային խնդիր մ'է, մինչդեռ երկ-րորդին մէջ երկրային խնդիր մ'է: Մեկը կրնայ փոխել իւր հաւատքը՝ առանց կրօնքը փոխել սա-պուելու, ասոր ըսելիք չունինք. բայց հաւատա-ցեալ մը չկրնար իր կրօնքը փոխել առանց անձնա-կան շահու, քանի որ, ինչպէս ըսինք քիչ մ'ա-ռաջ, քրիստոնէութեան ամէն դրական ձևերուն հիմը մի և նոյնն է:

Ըհա այս պատճառաւ հաւատափոխութեան բան մը չենք ըսեր Բռնութիւնը յարգելուս համար, և կը դատապարտենք կրօնա-փոխութիւնը, յանուն անձնական շահու վատութիւ-նը չընդունելնուս համար:

Այրկեան մը հեռանանք ներկայէն, եա դառնանք դէպ 'ի այն յաւիտենական անդունդը ղոր անցեալ կ'անուանենք և սակաւ ինչ կանդ առ-նունք վեշտասաներորդ դարու դրան առջև և տես-նենք թէ ինչ կայ հոն:

Ըյս դրան մէջէն մեզ երեսածը անուն մ'է, հասարակ մարդու մ'անուն, կրօնաւորի մ'անուն, որն որ 16րդ դարու մարդկութեան ընդհանուր այ-լակերպութիւն մը տուաւ.

— Ո՞վ է անիկա:

— Լ՚ուտեր.

— Ի՞նչ է այն շարժումը որ կրօնամոլութիւ-նը հաւատքի, աստուածպետական բռնակալութիւնը ազատութեան և իշխանութիւնը մտքին անկախու-թեան հետ մարտնչելու ձայն կու տայ.

— Հաւատափոխութիւնը.

Ու ստուգիւ երբ Լ՚ուտեր կաթոլիկութիւնը թողուց և բողոքականութիւնը հաստատեց, իրեն նպատակը կրօնքը փոխել չէր, այլ մաքրել: Ընիկա քննելու ազատութեան սկզբունքին վը-րայ կոթնելով բողոքեց այն ղեղծումներու դէմ, որոնք միջին դարու մէջ եկեղեցիի բռնաւորներուն ղէնքն էին և որոնցմով անոնք կիշխէին թէ թա-գաւորներու և թէ ժողովուրդներու վրայ:

Լ՚ուտեր երբ Լէոն 10րդ բաբին ներողու-թիւն կոնդակները հրապարակաւ այրեց Ըլմանիայի մէջ, քրիստոնէութեան դէմ չդնեցաւ, և ոչ ալ իր կրօնքը կամ հաւատքը ուրանալ ուզեց, այլ միայն քրիստոնէութեան ձշմարտութիւնները իւր կեղե-ներէն ազատել և չընդունիլ ինչ որ ասոնց կը հակառակէր: Խնդիրը լոկ կրօնական էր, և ահա ղրեթէ Եւրոպայի կէսը հետևեցաւ այս կրօնական շարժումին: Թէ ինչ դիմադրութիւն եղաւ կաթո-լիկութեան կողմէ այս վերանորոգութեան, և թէ ինչ կրօնական պատերազմներ ծագեցան անկէ, հոս մի առ մի յիշելը մեր նպատակէն դուրս է: Մեր նպատակն է հաստատել թէ այս կրօնական ընդ-հանուր շարժումը տղայական զբարումի մը հետև-ութիւն չէր, այլ եղծումներու:

Երբ եկեղեցի մը, ինչպէս է լուսաւորչական եկեղեցին, չունի այսպիսի եղծումներ, կը հարցու-նենք թէ ինչ օրինաւոր պատճառ կրնան ունենալ ազգային կրօնադրուժները. — Ոչ այլևս, բայց եթէ անձնական շահը:

Ու արդ ինչ է արդեօք այս անձնական շահը:

Կաթոլիկութեան հովանիին ներքև պաշտպա-նութիւն գտնելու յոյսը:

Ըրդարև եթէ մեղի համար կսկծալի ձշմար-տութիւն մը կայ, այն է քաջապէս դիտնալ թէ Ըրևմուտքի եկեղեցիները ո՛չ կուզեն և ոչ կրնան պաշտպանել թիւրքիոյ քրիստոնեաները: Երբ Հայ մը դաղղիական պաշտպանութիւն գտնելու մտօք կաթոլիկ՝ կամ Ընդդիմացի ըլլալ կարծելով բողոքական կըլլայ, իւր կարճատեսութեամբը և կուրութեամբը մեր ծիծաղը կը շարժէ:

Եւրոպայի տերութեանց քրիստոնէից վրայ տա-րածել ուզած պաշտպանութեան արժէքը և կշիռը կը ձանչնանք: Այ աձատական Ընդլեան ըսթէրլին մը և արդէ ազատական Ֆրանսան կաթիլ մ'ար-իւն չեն զոհեր: Եթէ կաթոլիկութիւնը կրնար պաշտպանուիլ կաթոլիկ տերութիւններէ, Բոլոնիա խաչը չէր ելներ 19րդ դարու մէջ, եթէ Ընդլիա տակար աղդութեանց բարեկամ ըլլար, Տանիմարգ այսօր երեք բռնակալ տերութիւններու ձիրաննե-րուն մէջ չէր յօշոտուեր: Եթէ Իւսլիան ընկ-ճեալ քրիստոնեայ ազգերու պաշտպան հանդիսա-նալ կեղծէ, դեթ Հայերը պէտք չէ խաբուին և վերջապէս ձանչնան թէ իրենց ձշմարիտ պաշտ-պանն է Օսմանեան Տէրութիւնը, որուն հովանա-ւորութիւնը՝ համեմատաբէն խօսելով՝ շատ աւելի ապահով և քաղցր է քան թէ Ինկիլիզին, Ֆրէն-կին և Մոսկոփին երեսակայական պաշտպանութիւնը:

Կրնանք ըսել թէ կրօնք փոխելու վատութիւ-նը մասնաւորապէս Հայերուն համար արտադրուած է Պանթորեան տուփէն: Ընդունք իրենց աւանդա-կան անմիաբանութեամբը հայրենիք և անկախու-թիւն կորուսեալ և ամէնէն յեսին ժողովուրդներու կարդը իջնելէ եաև ամչցած չեն կրօնափոխութեան առթիւ ուրանալու նաև իրենց հայութիւնը: Տղեա ժողովուրդի մը անբարոյականութեան դերադրական

աստիճանը և կործանման ստուգապատճառն նշանն է այս։

Կը հարցունենք թէ ուր գացին վարսավիա պաղթող 40,000 հայ ընտանիքները, ուր մեռցին Ամեներթամի Հայերը։ Ինչ եղան Մոլտավալաքիայի 25000 Հայերը։ Իզմիրի մէջ այնչափ Հայ ընտանիքները, որոնք պապականութեան ծծուն քաղաքականութեան զոհուեցան, ուր են հիմա, ինչ անուն կը կրեն և ո՞ր ազգին կը վերաբերին։ Բաբէ, ասոնք ամէնքն ալ դեռ կապրին, իբր մարդկային դերդաստանի անդամ, այլ մեռած են իբր Հայ։ Այդ վաղեմի Հայերուն որդիքը և թոռները նաև այսօր մարդ են, այլ Հայ չեն, կորուսած են իրենց ազգայնութիւնը, հայութիւնը, վասն զի օտարին լեզուն կը խօսին, անորմէ կրթութիւն կառնուն, անոր եկեղեցին կը յաճախեն, անոր հետ խնամութիւն ըրած են, Ֆրէնկ եղած են, երակներնուն մէջ Հայկայ արեան տեղ Ֆրէնկի և ոմանց երակներուն մէջն ալ Լօյօլայի արիւն կը շրջաբերի։ Այսպէս ուրեմն երեսուն միլիոնէ բաղկացող ազգ մը չորս միլիոնի իջեցնող Լանկթիմուրի և Շահարասի հարուածներուն կարգը կը դասուի նաև կրօնափոխութիւնը։

Սակայն այս մոլութիւնը եթէ յանցանք մ'է ժողովուրդին համար, պատասխանատուութիւնը ազգի գինքը կառավարող մեր աշխարհական Ներուժանիկներու և եկեղեցական Կիրակոսներու վրայ կը ծանրանայ քանիէ անոր վրայ։

Հայ կրօնաւորները երբ «ոչով ուրացան կրօնքի և բարոյականութեան Հշմարտութիւնները, հարկաւորաբար մոռցան նաև ազգութեան օգուտը և ժողովուրդին իրաւունքները, և իրենց պէս սպէս բռնասէրներու հետ ձեռք ձեռքի տալով ամէն բան վտանգելէն ետք նաև հայութեան դամբարան մը պատրաստելու սկսան։

Ընդունք փոխանակ դատաւոր և հետևաբար արդարութեան պաշտպան հանդիսանալու, փոխանակ ժողովրդային կրից և նեղութիւններու վերօքը բարձրանալու, փոխանակ ընդունելու և քարոզելու այն Հշմարիտ սկզբունքները, որով կրօնքի և ազգայնութեան զգայուններ կուռճին և կը զօրանան ժողովուրդներու մէջ, փոխանակ հանրութեան յառաջդիմութեանը մշտարթուն պահապան և արդուս մ'ըլլալու, իրենց... կիրքը յառաջ տարին։

Յանդգնեցան պաշտպանել անիրաւութիւնը և հարստահարել իրաւունքը. մերժել Հշմարտութեան ձայնը և ընդունիլ մոլութեան հրաւէրը. խեղդել ազատութեան փափաքը և Հանալ կաղմելու նորանոր շղթաներ ներկային և մանաւանդ ապագային համար. մոռնալ սիրտը և խնկարկել ստամոքսը, այսինքն արդարութիւնը ծարաւելով և մէկ դի նետելով՝ բարոյականութեան թշնամի ըլլալ գործով, և Հանուն անձնական ամէն տեսակ շահերու ծպտիլ և ապա համբուրել սինլքոր մարդերու ոտքը։

Եկեղեցական և աշխարհական պաշտօնատարները՝ ըստ մեծի մասին՝ բոլորովին անտեղեակ ազգի և ազգայնութեան, կրօնքի և բարոյականութեան սկզբունքներու, ամենևին չՀասկցան թէ ազգ մը ինչպէս կանգուն կը կենայ և ինչու կը կործանի, ինչպէս կը յառաջդիմէ և ինչու կը յետադիմէ, ինչպէս կը Հաւատայ և ինչու կը դրժէ կրօնքը։ Փոխանակ ապագայի ծրագիր մը պատրաստելու և անոր գործադրութեան համար Հայերուն մէջ Հանրական կամք մը կազմելու և այսպէս անոնց ամէնուն ջանքը դէպ 'ի Հոն ուղղելու, մանաւանդ ձայնին ականջ կախեցին և եղան գործիք կրից և փոքրոգութեանց։

Ջուլեցին լսել այն ձայները որոնք փրկութիւն կը խոստանային. ընդունիլ այն պաղպաղները որոնք զօրութիւն պիտի տային Հայութեան, պաշտել այն սկզբունքները որոնք սիրտերը առաքինութեան և միտքերը լուսաւորութեան պիտի պատրաստէին. տարածել լոյս ուր որ մթութիւն կար, սփռել մխիթարութիւն ուր որ յուսահատութիւն կը տիրէր, պաշտպանել Հարստահարեալը որ իրաւունք կազմակերպէր, պատժել յանցաւորը որու վրայ անէծք կը տեղար և որու Համար արդարութիւն կազմակերպին.... յարգել տաղանդը որ կրնար փայլիլ, վարձատրել միտքը որ ազգին Համար կը խորհէր....։

Ո՛չ, Ջուլեցին ընել այս ամէնը, և ոչ միայն չըրին, այլ նաև հակառակը 'ի գործ դնելու յանդգնեցան։

Յանդգնեցան մոռնալու ինչ օրերու մէջ ապրեցնին, և ինքզինքնին միջին դարու մէջ կարծելով՝ յանդգնեցան նաև հալածելու միտքը, բանադրելու լոյսը, ուրանալու յառաջդիմութեան օրէնքը, անապաշտութեանց և նախապաշարումներու արձագանգ ըլլալու, փշրելու գրիչը, որ Հշմարտութիւն կը խօսէր, ջլատելու բազուկը որ իրաւունք պաշտպանելու Համար կը շարժէր, Հալմելու ոտքերը որոնք քայլել կուզէին, կուրնալու այն աչերը որոնք տեսնել և յուսալ կը փափաքէին, և քարացնելու այն սիրտերը որոնք զգալ կ'ուզէին։

Իրերու այս վիճակին մէջ ինչ կը մնայ ընել լուսամիտ Հայերուն.

Ապատազնիլ սկզբունքով և ոգորիլ ազ-

գոյնութեան թշնամիներու դէմ՝ յաղթելու կամ ձերնելու համար։

Լ՛ըլլայ, ահա այն նշանաբանը, զոր յառաջադիմութեան վինուորները կը պարտաւորին գրել իրենց դրօշակին վրայ։

Գաղափարնե՛ր. ահա այն սուիններուն որոնք մեր ընտանի և արտաքին թշնամիները կոր՛ի զըլուխ պիտի հալածեն։

Ով որ կը կարծէ թէ մեր սրտի երևելիները կրնան ժողովուրդի մը ապագան կազմելու յաջողիլ, կը սխալին։

Ախա՛ր մը, որու աղետալի հետևութիւնը անհաշուելի է։

Ընդհայինք թող սթափին, թող իւրաքանչիւր անհատ ինքնին աշխատի և իր ջանքը ուղղէ դէպ՛ի յառաջադրուած կէտը։

Ընդհային խնդիրներու մասին անտարբերութիւնը սրտի փտութիւն կամ՝ մաքի թերևութիւն կենթադրէ. իսկ յուսահատութիւնը տկար կազմութիւններու բաժինն է։

Մենք որ մասնաւոր ուշադրութիւն կը մատուցանենք այն ամէն միջոցներուն, որոնցմով ընկճեալ ժողովուրդները առնութիւն ստանալու վրայ են, կը կրկնենք և կը պնդենք թէ մեր առհասարակ էութեան խարիսխը լոյսն է, և թէ այս լոյսը մեր տեսակ մը կրօնաւորներու և աշխարհականներու կողմէն չիրնար բեկբեկիլ Հայերուն վրայ, այլ մասնաւոր անհատներու և ազգայնութեան ու ապագայի բարեկամ սակաւաթիւ լուսամիտներու կողմէն։

Մեղի համար ազգային բարերարները երեք կարգի կը բաժնուին։

Ընտրելի հարուստները, վարժապետները և օրագիրները։

Ընտրելի հարուստները, եթէ կը հաւատան առաքինութեան, կը պարտաւորին գործել իրենց նմանները։ Ազնիւ ալ արհեստ մ՛է, և կը հաստատենք թէ ողորմութիւններուն ամենէն փրկաւետն է միտքը հիւանդութենէ ազատել և սիրտը ապականութենէ մաքրել։

Ընտրելու և մաքրելու համար դպրոցներ հաստատել և դասնուածները բարեկարգել է. ահա այս է անոնցմէ պահանջուած ողորմութիւնը։

Վարժապետներու պարտքն է նախ իրապէս կրթուիլ, սորվիլ մարդ շինելու, միտք կազմելու, սիրտ սրբելու արհեստը և ապա գաստիարակել՝ իրաքանչիւր աշակերտին միտքը տոգորելով այն սկզբունքներով և սկզբունքներով, որոնք մինչև իր կենաց վերջը կարենան զինքը առաջնորդել իր ամէն տեսակ գործառնութեանց մէջ։

Օրագիրներուն պարտքն է, — և օրագիր ըսելով չենք խմանար այն քանի մը շահամոլ և ադէտ անձերու մրոտած թուղթերը որոնք ազգին ճնաս քանթէ օգուտ կուտան, — ճշմարիտ օրագիրներուն պարտքն է ուրեմն սրտի վեհութեամբ արհամարհել քանի մը լերք կրօնաւորներու նաև եկեղեցիին խորանին վրայէն արձակած բանագրանքի շանթերը և առնաբար մտածել, գրել, տպել և հրատարակել ինչ որ ճշմարիտ է, ինչ որ գեղեցիկ է և ինչ որ արդար է։ Ընդհանուր արդարութեան, այսինքն հաւատաւոր ապագայի և նախախնամութեան։

ԼԷ ՄԻՋԻՈՒՑԸ

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ. ՄԱՐԻՈՒՍ

(Տե՛ս էջ՝ 94.)

ԴԱՐԱՁԴՈՒԹԵԱՆ ԳԵՐԱԶԱՆՑՈՒԹԻՒՆԸ

Կեանքը Մարիուսի համար խստամբեր կերպարանք առաւ։ Հաց գտնելու համար իր ղեստները և ժամայոյցը վաճառելը բան մը չէր՝ համեմատելով այն վիշտերու և զրկումներու հետ, որոնց ենթարկուեցաւ անիկա, և որոնք ոչ այլևս էին, բայց եթէ առանց հացի օրեր, առանց քնանալու գիշերներ, առանց ճրագի և կրակի երեկոներ և առանց աշխատութեան շաբաթներ անցունել, ունենալ ապագայ մը որ մութ է, սէթրի մը որ արմուկին կողմէն ծակուած է, հին գլխարկ մը որ նորատի աղջիկներու ծիծաղը կը շարժէ, սենեակ մը ուր կարգիլուի մտնելու և հանգչելու՝ վարձքը վճարել չկրնալուն համար, համբերել դռնապանին և ճաշարարին անամօթութեան, զրացիներուն ծաղրալից հեգնութեանց, նուաստիչ իրերու, տեսնել որ իւր արժանապատուութիւնը ոտքի ներքև կառնուի, ապրելու համար որ և է բանուորութեան յանձնուիլ, տաղտկանալ, դառնանալ և ճնշուիլ։

Մարիուս սորվեցաւ թէ ինչպէս կարելի է այս ամենուն համբերել, և թէ ինչո՛ւ շատ անգամ մարդս միայն այսպիսի դառնութեանց համբերելու կստիպուի։

Մարիուս մտած էր իր այն հասակը, ուր մարդս հպարտութեան հարկաւորութիւն ունի, վասն զի սիրոյ հարկաւորութիւն ունի, և հետևաբար ղպայ անիկա թէ ինքը անզոսնելի էր, վասն զի հագուստ չունէր, նաև ծաղրելի ամէնուն առջին, վասն զի ազքատ էր:

Այն հասակին մէջ ուր երիտասարդութիւնը սիգալի վեհութեամբ մը կուռեցընէ մարդուս սիրտը, բազմից անիկա իր նայուածքը իր ծակուած կօշիկներուն վրայ խոնարհեց և ձանչցաւ թէ ինչպէս չքաւորութիւնը անիրաւութեամբ կամթահարէ և դառնութեամբ կը կարմրէ մարդս: Չքաւորութիւն, հիանալի և սարսափելի փորձութիւն, ուսկէ տկարները վատթարութեամբ և զօրաւորները վեհութեամբ կազատին: Ինչ, ուր ձակատագիրը մարդ մը կը նետէ երբ ուղէ ունենալ ստահակ մը կամ կին—աստուած մը:

Ըստ որում պղտի կիւներու մէջ շատ մեծ քաջագործութիւններ տեղի կունենան: Կան այնպիսի յամառ և անձանձիր քաջեր որոնք մութին մէջ քայլ առ քայլ կը դիմագրաւեն հարկաւորութեանց և խայտառակութեանց աղետաւոր յարձակումին: Վճիռ և խորհրդաւոր յաղթանակներ, զոր ոչ ոք կը տեսնէ, զոր համբաւ մը չի վարձատրեր, և զորն որ չողջուներ որ և է քնար: Կեանքը, դժբաղդութիւնը, կղզիացումը, լքումը, ազքատութիւնը պատերազմի դաշտեր են որոնք մասնաւորապէս իրենց դիւցազները ունին: Ընձանձիք դիւցազներ, որոնք երբեմն աշխարհահռչակ դիւցազներէ աւելի վեհ են:

Հաստատուն և հպարտագիտ բնաւորութեան աէր անձինք այսպէս են. թշուառութիւնը, որ զրեթէ միշտ մօրուս է, երբեմն նաև մայր կըլլայ. չքաւորութիւնը հոգիի և մտքի զօրութիւն կարծադրէ. վիշտը մեծամտութեան դպրեվանք է. թշուառութիւնը վեհ սիրտերու համար պատուական կալմ՛է: Մարիուս իր կեանքի մէջ ունեցաւ այնպիսի օրեր, ուր ինք կուզէր սանդուղին վերի դաւիթը, ուր անիկա նպարավաճառէն 10 փարայի պանիր կառնուր, ուր անիկա կսպասէր որ մութը կոխէ, որպէս զի կարենայ հայելաճառին կրպակը սպրդիլ և հաց մը գնել անկէ, զորն որ իր վերնայարկը կը բերէր պաղատուկ կերպիւ մը՝ իբր թէ գողցած ըլլար զայն: Երբեմն անշնորհ երիտասարդ մը փողոցին մնավաճառին կրպակը կսպրդէր հեղնաձեր խոհակերուհիներու մէջ տեղէն որոնք իրենց արմուկով կը հարուածէին զինքը. անիկա վեհերոտ և կատղած կերպարանք մ՛ունէր. մանկլուն ատեն գլխարիկը կը հանէր ճակատին վրայէն ուսկէ քրտինք կը հոսէր, ակնածական բարև մը կուտար մնավաճառին որ կը զարմանար, ուրիշ բարև մ՛ալ աստր ծառային կուտար, կովի պըղպջմը կուզէր, ստակը կը վճարէր, որ 60 կամ 70 փարա էր, յետոյ թուղթի մէջ փաթթելով թևին տակ երկու գիրքի մէջ տեղը կառնուր և կը հեռանար: Մարիուս էր անիկա, որն որ նոյն պըղպջոյվ զոր ինք կեփէր, երեք օր կապրէր: Առաջին օրը միսը կուտէր, երկրորդ օրը ճարպը, իսկ երրորդ օրը ոսկորը կը կրծէր: Իր մօրաքոյրը ժիլնորմանն բազմից 30 լուիճ ղրկեց անոր, բայց Մարիուս հպատամնաւթեամբ ետ ղրկեց զանոնք՝ ըսելով թէ բանի մը հարկաւորութիւն չունէր:

Տակուին իր հօր մահուան սուգը կը պահէր անիկա երբ իր միտքը ենթարկուեցաւ այն յեղափոխութեան զոր պատմեցինք: Այն օրէ՛ի վեր սև զգեստները թողած չէր անիկա: Սակայն զգեստները զինքը թողուցին: Եղաւ օր մը, ուր անիկա ֆէրէն չունէր: Հանթալօնը սակաւ ինչ կը հպնուէր տակուին: Ի՞նչ ընելու է: Գուրգեյրազ, որու անիկա ալ քանի մը աղէկ ծառայութիւններ ըրած էր, հին սեթրի մը տուաւ անոր: Մարիուս դնդապետի մը մէկ ու կէս ֆրանգ տալով՝ նոյն սեթրիին ներսը դուրս դարձուներ տուաւ և այսպէս նոր զգեստ մ՛եղաւ այն, որն որ կանգաչագոյն էր սակայն: Ընդ այնուհետև Մարիուս սկսաւ միայն պիշերները դուրս ելնել, մթութեան շնորհիւ իր սեթրին սեազոյն կերևար: Ուսկերով սուգի մէջ ըլլալ միշտ, կուզէր մթութեամբ հագուիլ և կապուիլ:

Այս ամէն վիշտերու և զրկումներու մէջ փաստաբանութեան պաշտօն առաւ անիկա, նամակաւ մը իմացուց այս լուրը իր մեծ հօրը...:

Մարիուս այնուհետև կսկսի լաւագոյն օրեր տեսնելու, անգլիարէնը և գերմաներէնը կը սորվի, յայտարարութիւններ կը գրէ գրավաճառաց, օրագիրներ կը թարգմանէ, կօրինակէ, կը սրբագրէ, և այսպէս տարին 700 ֆրանգ կը շահի: Մարիուսի վիճակը չքաւորութենէ աղքատութեան կը փոխուի, որու գառնութիւնը առջինէն նուազ է: Կօրպոյի տան սենեակներուն մին կը վարձէ՝ տարեկան 30 ֆրանգ վճարելով, և ամիսն ալ երեք ֆրանք տան սիրուհի պառաւին կուտար, որպէս զի ամէն առաւօտ փիչ մը տաք ջուր, թարմ հաւկիթ մը և 10 փարայի հաց բերէ իրեն: Հաւկիթին սըղութեան կամ ժիւնութեան հաւեմատ նախաճաշիկը 30 կամ 40 փարայի կը նստէր իրեն, իսկ իրիկուն

անշուք ճաշարան մը կերթար և երեք ու կէս դահեկանով կընթրէր, իսկ դինիի տեղ միայն ջուր կը խմէր: Պանդոկէն հեռանալու վայրկենին ծառային ալ 10 փարա կուտար և պանդոկապետուհին ալ ժըպիտը կընծայէր անոր: Այսպէս անիկա չորս դահեկան ծախք ընելով, փոխարէնն կընդունէր ընթրիք և ժպիտ մը:

Ըսել է թէ նախաճաշիկովը հանդերձ օրը մէկ ֆրանգ կը վճարէր, այսինքն տարին 365 ֆրանգ:

Ընելցուր այս դումարին վրայ սենեակին տարեկան վարձքը, վարձող պառաւին տուած 36 ֆրանգը և մանր մունր ծախքերու հաշիւը, և ահա կունենաս 450 ֆրանգի դումար մը, որով Մարիուս բնակարան, կերակուր և ծառայող կը գտնէր: Կը մնայ 250 ֆրանգ որու 100ը Մարիուս իր տարեկան ղրեստուց, 30ը ձերմակեղէններուն կուտար, և վերջապէս տարին վաստակած 700 ֆրանգին 30ը կաւելնար: Մարիուս երկու հագ ղրեստ ունէր. մին գործածուած և ամէն օրուան, իսկ միսը բոլորվին նոր և կիրակի ու ուրիշ օրերու համար: Միայն երեք շապիկ ունէր, մին իր վրան, միսը պահարանին մէջ, իսկ երրորդ լաթ լուացող կնոջ քով կը գտնուէր միշտ: Հետ ղեկեմ կարկատել և նորել կուտար զանոնք քանի որ կը քակուէին կամ կը պատռէին: Սակայն սովորաբար պատռտուած էին այս շապիկները, ուստի կսխալուէր կոճկել իր սեթերին մինչև կզակը:

Մարիուսի աղքատութեան վրայ քիչ մ'երկարօրէն խօսելնուս նպատակն է յայտնել թէ ինչպէս կապրին ուսանողը Փարիզի մէջ, ոչ թէ այն ուսանողները որոնք տարին 4000 ֆրանգ ունենալով հանդերձ գոհ չեն ըլլար և խնայողութեամբ կապրին, այլ անոնք որոնք առանց ստակի կամ 700 ֆրանգ տարեկան մուտքով կուզեն Փարիզ կենալ և ուսում առնել:

Մարիուսի ներկայ վիճակը գոհացուցիչ է, ուր հասնելու համար տարիներ անցուցել հարկ կըլլայ իրեն: Մարիուս և ոչ օր մը կընկրկի թըշուառութեան առջև, ուր ամէն բան կրած և ամէն բանէ զրկուած էր, ամէն բան ըրած է, բայց 'ի պարտք: Իւր խիղճը կը վկայէր իրեն թէ երբէք մէկուն մը 10 փարա անդամ պարտք ըրած չէր: Մարիուսի համար պարտք մը ծերութեան սկզբնատուրութիւն մ'էր: Ընիկա նաև կըսէր թէ պարտաւոր մը աւելի զէշ է քանթէ աէր մը. ըստ որում աէր մը միայն անձիդ աէրն է, իսկ պարտաւոր մը իր տրամադրութեան ներքև կունենայ արժանապատուութիւնդ և կրնայ ապտակել զայն: Ընտրելի էր անօթի մնալ քան թէ պարտական ըլլալ: Շատ օրեր անցուցած էր անօթի: Գիտէր թէ ամէն ծայրերը իրարու կը մօտին և կը դպչին, և թէ առանց ղուշութեան կրնայ ըլլալ որ անբաղդութենէ հոգիի նուաստութիւն հետևի, անիկա իր անհատական արժանապատուութիւնը կը հսկէր...:

Մարիուս իր սրտին վրայ երկու անուն դըրոշմած էր. մին իր հայրին, իսկ միսը Թենարտիէին ղրը կը փափագէր դնել, և հոգւով սրտով ծառայութիւն մ'ընել անոր:

Մարիուս քանի տարեկան հասակը մտած է այլ տակաւին իր մեծ հօրը հետ ոչ տեսնուած և ոչ ալ հաշտուած է: Սակայն կը սխալէր անիկա երբ կը կարծէր թէ Ժիլնորմանն չէր սիրեր զինքը. իր զուակը չսիրող հայր կրնայ դանուիլ, այլ թառը չսիրող հաւ ոչ երբէք: Ժիլնորմանն կը պաշտէր Մարիուսը: Արտաքին կը փափաքէր տեսնել զանիկա, ղրկուել և սիրել՝ առանց յայտնելու այս փափաքը....:

Մարիուս կուզէր իր հօրը նմանիլ, և նմանելու համար ուրիշ միջոց չունէր, բայց եթէ աբի ըլլալ չքաւորութեան դէմ, ինչպէս հայրը աներկիւղ հանդիսացած էր թշնամիին դէմ:

Մարիուս՝ իր մեծ հօր տունէն վռնտուած օրը տղայ մ'էր, այլ հիմա մարդ մը, ինչպէս որ ինքն ալ կզգար: Կը կրկնենք, թշուառութիւնը օգտակար եղած էր անոր: Երիտասարդի մը աղքատութիւնը, երբ կը յաջողի, պատուական հանդամանք մ'ունի, որ է անոր ամբողջ կամքը դէպ 'ի ջանադրութիւն՝ և բոլոր հոգին ալ դէպ 'ի բարձրագոյն փափաքներ պարձունել: Ընդհատութիւնը իսկոյն նիհիլական կեանքը երևան կը հանէ և զըզուելի երևոյթ մը կուտայ անոր. ահա այս պատճառու է որ իմաստականութեամբ հարուստ այլ նիհիլացէս աղքատ երիտասարդը դէպ 'ի տեսլական կեանքը կը մղուի անպատում ուրախով: Հարուստ երիտասարդ մը հազարումէկ պատուական և տմարդի զուարճութիւններ ունի, ինչպէս են ձիարշաւը, որսորդութիւնը, շնաբուծութիւնը, ծուխը, խաղը, համադամ կերակուրներ և այլն. ասոնք հոգիին ստորին կողմերուն զբաղումներն են՝ 'ի վնաս վերագոյն և փափուկ կողմերուն: Ընդհատ երիտասարդը իր հայը ձաթելու մասին դժուարութիւն կը կրէ, կուտէ, և ուտելէն հետ ալ ուրիշ բան չունի, բայց եթէ մտախոհութիւնը: Ձրիաբար կը յաճախէ այն թատրոնները, զորս Ըստուած կը ներկայէ. կը դիտէ երկինքը, անջրպետութիւնը, ամպերը, ծաղիկները, մանուկները, նաև

մարդկութիւնը որու մէջ կը վշտահարի, նաև սիրելերքը որու մէջ կը ձառադայթի։ Ընչափ կը դիմէ մարդկութիւնը որ հոգին կը տեսնէ, և այնչափ կը դիտէ սիրելերքը որ զԱստուած կը տեսնէ։ Կը մտախոհէ, և վհհութիւն մը կղզայ իր վրայ. այլ ան կը մտախոհէ և իր արգահատանքը շարժիլ կղզայ։ Ընիկա որ վշտահարող ինքնամոլ մ'էր, կը լլայ կարեկցող մարդ մը որ կը մտախոհէ։ Հիանալի դպացում մը կը զարթնու իր սրտին մէջ, այսինքն ինքզինքը մոռնալ և ամէնուն վրայ դթալ։ Մտքին առջև բերելով այն անթիւ վայելուչները, զոր բնութիւնը կընծայէ, կուսայ և առաւօրէն կը պարգևէ բայ հոգիներու և կը մերժէ դոյ հոգիներու, անիկա, որ իմաստականութեամբ միլիոնաւոր մ'է, կը ցաւի սակի միլիոնաւորին վրայ։ Քանի որ լոյսը իր միտքը կը թափանցէ, որ և է առելութիւն կը հեռանայ իր սրտէն։ Մանաւանդ միթէ իրօք թշուառ մ'է այնպիսի երիտասարդ մը։ Ոչ։ Երիտասարդի մը թշուառութիւնը ամենևին թշուառ չէ։ Յետին աստիճանի անշուք երիտասարդ մը իր առողջութեամբը, գօրութեամբը, կայտառ քալուածքովը, հրայայտ աչերովը, արիւնովը որ ջերմութեամբ կը շրջաբերի, սևաթոյր մազերովը, թարմաւէտ այտերովը, վարդագոյն շրթերովը, սպիտակ ակռաներովը, յստակ շունչովը միշտ ծերունի կայսեր մը նախանձը կը գրգռէ։

Յայտնի է նաև թէ անիկա ամէն առաւօտ իր հայը կը շահի, և մինչդեռ իր ձեռքերը հայ կը շահին, իր ողնայարը յանդգնութիւն, ուղեղն ալ գաղափարներ կը շահի։ Երբ գործը կը լրացընէ, կրկին ինքզինքը մտային անպատում յափշտակութեանց, հոգեառութեանց և ուրախութեանց կուտայ. անիկա կեանքը կանցունէ՝ ոտքերը վիշտերու, արդելքներու մէջ, սալայատակին վրայ, մորեհնիներու, երբեմն ալ սիրտին մէջ ունենալով, իսկ գըլուխը լոյսին մէջ։ Ընիկա հաստատ, զուարթ, քաղցրը, հանգարտ, ուշադիր, ծանրաբարոյ է. քիչով կը շատանայ, բարեսէր է, և կօրհնէ զԱստուած՝ իրեն պարգևած ըլլալուն համար սա երկու հարստութիւնը որմէ շատ հարուստներ զուրկ են. Աշխատութիւնը որով ազատ է նա, և միտքը որով արժանապատիւ կը հանդիսանայ։

Ահա ինչ որ տեղի ունեցած էր Մարիուսի նըկատմամբ։ Ամէն բան ըսած ըլլալու համար կը յաւելունք թէ անիկա քիչ մ'աւելի տուած էր ինքզինքը հոգեառութեան։

Այն օրէն՝ի վեր, ուր անիկա ալ սկսած էր դրեթէ ապահովապէս շահիլ իր ապրուստը, կանգ առած էր, աղքատութիւնը օգտակար համարելով և քիչ աշխատելով որպէս զի աւելցած ժամանակը մտածութեան տայ։ Այսինքն թէ երբեմն ամբողջ օրեր կանցունէր մտածելով, իբր ցնորատես մը ընկղմելով և աներևութանալով մտային յափշտակութեան և ներքին ձառադայթման լոյն հեշտութեանց մէջ։ Կեանքի խնդիրը սա կերպով որոշած էր անիկա. կարելի եղածին չափ քիչ ժամանակ տալ նիւթական աշխատութեան, կարելի եղածին չափ աւելի աշխատելու համար անհրաժեշտ աշխատութեամբ։ Ուրիշ խօսքով ըսենք. իրանի կեանքի քանի մը ժամ տալ, և մնացորդը անհունութեան մէջ նետել...։

Մարիուսի տօրեայ զուարճութիւններն են արտաքին պատճառները Ճան որ Մարսի կամ Լիւքսանպուրի առանձին ծառուղիներուն մէջ ձեմել։ Երբեմն ալ իր հօրը բարեկամներու հետ տեսութիւն ընելու կերթար. բայց պարահանդէս այն օրերը կերթար ուր սասիկ ցուրտ կըլլար, որպէս զի կօշիկները չտղմոտին։

Երբեմն կըսէր ինքնիրեն՝ առանց դառնութեան.

— Մարդիկ այնպէս են որ սրահի մը մէջ կօշիկներէգ՝ի զատ ամէն կողմէ կրնայ տղմոտիլ։ Հոն քեզի պատուական ընդունելութիւն մ'ընելու համար միայն մէկ անսպատանելի բան կուզեն.

— Ի՞նչ. խնդրէ.

— Ոչ, այլ կօշիկներդ։

... Իմբաղիր Ծ. Ղ. Հանգիսի։

Ամերոպեան և Հրիսիմեան վարժարանաց այս տարուան հարցաքննութեան վրայօք տեղեկութիւն տալու առիթով Երիւսաղէմի անանուն թղթակիցը անոր 26ըդ թուոյն մէջ Ամերոպեան վարժարանի աշակերտները "Քաւաբանութեան մէջ խակ և քանի մը կանոնաց մէջ բռնուած մեթոդը ոչ այնչափ գովելի (գտանք)" ըսած է։

Երբև դասատու թուաբանութեան յիշեալ վարժարանի՝ պարտ անձին համարեցայ քանի մը խօսքով հերքել այս երկու պարբերութիւնները, աւելի ստիպողական հարկի ձգելով խնդրոյն մանրամասն պարագայից հրատարակութիւնը։

Ամերոպեան վարժարանի Ք. սրահի 33ի չափ աշակերտները քննութեան ներկայացան, որոնց տասն և հինգը անաչառ և խիստ քննութեան մը

չնորհիւ քաջալաւ հանդիսանալով՝ նշանակուեցան հարցաքննութեան տումարին մէջ, զոր կրնան աչքէ անցընել դատիս ստուգութեան վրայ տարակուսող ընթերցողք։ Ասով ոչ միայն կը ջրուի "Թուաբանութեան մէջ խակ" ըսելը, այլև կ'ապացուցուի թէ ինչ ոգիէ յառաջ եկած է այս խօսքը։

Իսկ "քանի մը կանոնաց մէջ բռնուած մեթոդը ոչ այնչափ գովելի" ըսելուն համար հարկ կըլլայ յայտարկդ հրաւիրել ցնդրը, ուր պիտի առաջարկուի իրեն նշանակել այն դէպք մը կանոնները, որոնց մէջ բռնուած մեթոդը ոչ այնչափ գովելի կը գտնէ։ Թուաբանէ երեսլու ցոյց մըն է արդեօք այս, թէ դատաւոն կողմնապահութեամբ անպատուելու փորձ մը։

Երդ՝ հրապարակաւ կը պահանջեմ իրմէ որ այն դէպք մը կանոնները ցուցունէ և զանոնք աւանդելու մասին իրեն յարմար երևցած լաւագոյն մեթոդը դրէ և ստորագրէ, այն ժամանակ ես ալ իմ բռնած այն ոչ գովելի կարծուած մեթոդս կը դրեմ և կը ստորագրեմ, և երկուքը մէկէն Թուաբանութեանը կը յանձնենք։ Ես կը խոնարհիմ առնոց տալու վճռոյն, որով հրապարակութեամբը Թուաբանութիւն ծանօթ ուզող Նէրէթօնոպի Թղթակիցը օգտակար դաս մը կ'առնու, իր չափը կը ճանչնայ և յետ այսորիկ ուրիշին պատիւը հրապարակաւ արատաւորելու չյանդգնիր։

Նէրէթօնոպի Պր. Թղթակցին ծանուցանել հարկ կը համարիմ որ Թուաբանութեան դասատուութիւնը Օղնական Ժողովոյ երկու Մեծարգոյ անդամոց խնդրանօքը չորս ամիսի չափ ձրիաբար կատարելէ ետքը, և Նէրէթօնոպի 26ոդ թիւը Իզմիր հասնելէ առաջ, իմ հրաժարականս մատուցած եմ, թէև նորէն շարունակել խնդրուեցայ։ Հետևեալ Տեսչի, Օղնական ժողովոյ անդամներէն Մեծարգոյ անձի մը և վարժարանի հոգաբարձութենէ Մեծարգոյ անդամի մը կողմանէ։ . . . ։

Օղնական ժողովը, երկրորդ անգամ չսխալելու համար, Թուաբանութեան դասատուի ընտրութեան ժամանակ անոր մեթոդը Նէրէթօնոպի Թղթակցին երէկ յանձնէ՝ այնպէս անուղղակի կերպով ամբաստանուելէ ազատ կըլլայ։

Խնդրելով, Պ. խմբագիր, որ Ձեր պատուական հանդէսին մէջ զրութեանս տեղի չնորհելու բարեհաճիք՝ մնամ և այլն

Պ. ՀԱՑՐԱՊԵՏ ՃԱՀՎԼԻՔԻԼԵԱՆՑ

Պ. խմբագիր Օրագի Հանդիսի

՝ի Զմիւռնիայ

Պատուական հանդիսիդ 92ոդ թուով հրատարակած նամակիս մէջ պատմած էի կառավարութեան հրամանաւ կազմուած խառն Յանձնաժողովոյն լուր Հայ անդամոց դրդումով՝ հանդուցեալ Կարապետ Ղազին տան դրան խաչելեալով պաշարուիլը. կը փութամ ներկայիս սոյն քաղաքացի պատմութեան շարունակութիւնը հաղորդել ձեզ։

Ոչ շատացեալ այնքան յանդգնութեամբ ազգային քանի մ'անխիղճ դատաւորներն՝ ժպրհեցան Զանալ նաև Տիկինը կառավարութեան Դուռը սանելու՝ անոր նախատինք մ'ընելու և մանաւանդ աչքը վախցընելու համար. այլ կառավարութիւնը, որու արդարասիրութեանը փառք կուտանք, բուն Հայերէ աւելի պատուելով ազգիս բարերարի մը կենդանի յիշատակը՝ մերժեց անոնց այն անարժան որոշումը. . . . ։

Ասոր վրայ Հայ անգամք իրենց Տաճիկ անդամներն համոզելով կերթան Տիկնոջ տունը, ուր տեղ Հայ անգամոց մէկը կը յանդգնի Տիկնոջ երեսն՝ի վար պօռալ թէ իրեն համար շատ չարչարանքներ ընելու, անքուն թողուլ, դանել, բռնի բանտ տանելու, տան մէջ սովամահ ձգելու եւ օրոշումներ եղած են, որոնցմէ ազատելու ուրիշ միջոց կայ՝ բայց միայն խոստովանիլ թէ ինքն է պատը ծակողը. մանաւանդ այս միջոցիս Հայ անդամոց մէջէն սխմար մը կը պօռայ. "Նչ խաթուն, նէ տէյէձէքսըն. նամըլ էտէձէյիս, սէօյլէ պախալըմ. նէչէքի տէլիւք պու տիվարտա աչուղ իսէ պիզ ըրկէթ տուրամաղըմ"։ Խեղճ Տիկինը սարսափած և հառաչանօք կը պատասխանէ, "թէ արդէն իւր ամուսնոյն կտակն յայտնի է, որով ղինքը սեր կարգած է տան՝ և մէջի ամէն կահ կարասեաց, և թէ ինչ անօրինութիւն է իրեն վրայ յարձակիլը. և ինչպէս Յանձնաժողովը չիսւթար արգիլել զԱհակը, որ անձնական շահու մտօք չդադարիր դրդռել զամենքը կտակը եղծելու դիտմամբ"։ Այս այն անձն է որ հանդուցեալոյն եղբօրորդին է և որն որ, թէպէտև իրեն մաս մը հանուած է ժառանգութենէ ըստ կտակին, աւելի մաս առնելու նպատակաւ ամեն չխղն՝ի գործ կը դնէր կտակը եղծելու, այն ապաշնորհը, կըսեմ, որ թէև եօթը տարիէ՝ի վեր տունը մը տած չէր, սակայն հանդուցելոյն սպանի մահուան

դիշերին մէջ իւր բազմանդամ ընտանեօքը անխրաւաբար ղեռեղեցաւ այն տեղ, և քսան օրի չափ իբրև դահիճ կեցաւ վշտահար Տիկնոջ քովէ իբրու թէ Տիկինը բան մը չվերցընէ։

Յանձնաժողովը մեկնելէն ետև, Տիկինը սիրտ խաղով դեռին կխնայ, և յարդ հիւանդ անկողնի կը տառապի։

Իրաց այս վիճակին մէջ յաւադին Տիկինը աղերսագրով մի խմայ կուտայ Ֆաղլական Խորհրդոյ անդամոց թէ ըստ կտակին ինք և բոլոր ստացուածքն աղդին վերաբերեալ ըլլալով՝ Ազգը փոխանակ պաշտպան կենալու, ինչո՞ւ այսպէս կը հարստահարէ ընդդէմ Աստուծոյ և մարդկան օրինաց։ Ֆաղլական Խորհրդոյ անդամներէ ոմանք կը պնդեն թէ Տիկինը սոյն աղերսագրով իւր յանցանքը կը խոստովանի, վասն որոյ կսրոշեն որ Աւետնապետի փոխանորդը երթայ և Տիկնոջ բերանացի խոստովանութիւնը լսէ, ասոր վրայ անդամոց մէկը ձայն կը բարձրացընէ թէ որոշած անձերնին անյարմար է այն բանին՝ Տիկնոջ և նորա փոխանորդին բարեկամն ըլլալուն համար, այլ ինքն է ամենէն յարմարագոյնը՝ Տիկնոջ հակառակորդը ըլլալով. Ընդ՛ուր ապերախտութիւն, բերնովը կը խոստովանի իր հակառակորդ ըլլալը այնպիսի տան մը որուն բարերարութեամբը միայն հարստութեանց տէր եղած է։ Վերջապէս ապերախտը կերթայ առ Տիկինն, և օձալեզու հրապուրանօք կը ջանայ համոզել զնա խոստովանելու թէ ինքն է պատը ծակողը, և սնտուկին մէջէն թղթերն ու մուրհակները վերցընողը, կը յարէ նաև թէ "Մարիկս (մայրիկ) մինչև որ այսպէս չի խոստովանիս, ազատութիւնք չունիս"։ Տիկինը վեհանձնաբար կը պատասխանէ թէ ինք ստախօս չէ, և պատասխանը կրնայ առնուլ իւր փոխանորդէն։

Կեղծ բարեկամը կերթայ փոխանորդին (որ հիւանդ էր) և երդմամբ ինքզինքը կարի երախտագէտ խոստովանելէ ետև՝ երբ առ Տիկինն մատուցած առաջարկութիւնը կը յայտնէ՝ փոխանորդը անմիջապէս այն կեղծաւորական խօսքերը մերժելէ զատ սաստիկ կշտամբելով իսկ կը ձամբէ զնոյն։

Հարեհնամ և արդարասէր կառավարութիւնը տեղեկանալով որ Յանձնաժողովը զրկանք և կողմնակցութիւն կընէ, հակառակ իւր ակնկալութեանը. (զի Հայերէ խառն կազմել տուած էր որպէս զի աղդայնաբար վարուելով դործը քաղցրութեամբ լմնցընեն.) անմիջապէս հեռագրով հրամայեց որ բանտարկեալները ազատ ըլլան և խաւարները Տիկնոջ տունէն հեռանան։

Յանձնաժողովոյ մէջ դտնուող Հայերէն մէկը, որ ասկէ յառաջ դրած յօդուածիս մէջ բարակ իմաստակ անուանեալ Ֆաղլական անդամոյն մօր եղբայրն է, յանդդնեցաւ Տէրութեան հրամանին դէմ դնել և համոզելով իւր ընկերներն ըսել թէ չեն կրնար բանտարկեալներն և Տիկինը ազատ թողուլ, վասն զի եղած հարցուփորձերէն ամէն կասկած Տիկնոջ վրայ յայտնուեցաւ։ Սո՛ւտ։

Սոյն ընդդիմութիւնը հեռագրով իսկոյն կը յայտնուի տեղւոյս փոխարքային փոխանորդին, որ լաւ համոզուելով եղած կողմնապահութենէն և անիրաւութենէն վրայ, անմիջապէս լուծեց Յանձնաժողովը, ըրածնին անտեղի և անիրաւ դատեց, խաւարնեաց վերցուց, բանտարկեալներն արձակեց, և դատը երկուքի բաժնելով վճռեց թէ կասկին գործադրութիւնը բոլորովին Առաջնորդարանին կը վերաբերի, իսկ դանձատան ծակին խնդիրը քննել կառավարութեան վերաբերեալ ըլլալով՝ ան պիտի տեսնէ։

Մինչև հիմա ըսուածներէն քաջայայտ է որ գործը Հայոց ձեռքն եղած ժամանակը Ազգային մեծ բարերարի մը անմեղ Տիկինը իր տանը մէջ բանտարկուեցաւ, քառասուն տարուան անմեղութեամբ վաստկուած պատիւ մը ոտքի տակ առնուեցաւ, անոր վերաբերեալ անձինքը յանիրաւի ոստիկանութեան բանտը դրուեցան, իսկ երբ Տաճկաց ձեռքն անցաւ, Տիկինն և իւր մարդիկը հանդստութիւն դտան։

Յանձնաժողովոյ Ազգայնոց ապօրինաւոր ընթացքը այս վերջին անդամով ալ երևան ելաւ. վասն զի ձևացնելով թէ յանցաւորը դտնելու համար կ'աշխատին, ձեռքի տակէ բուն յանցաւորը այսինքն հանդուցեալին ժառանդ Սահակը մասնաւորի մը տուն կանչելով. "Գլխուդ ձարը տես, կ'ըսեն, մեծ վտանգի մէջ ես, ոստիկանութիւնը քեզ հետամուտ է, օր մը յառաջ օտար պաշտպանութեան ներքև մտիր"։ Սահակն ալ քաջ տեղեկանալով վտանգը և տեսնելով իր կուսակցայ կորդելուխ ցրուիլը և թէ Ընդարութիւնը զինքը պիտի պատժէ, իսկոյն աներևոյթ եղաւ, զոր որ ըսը տեղը Ոստիկանութիւնը կը փնտռէ Նդիպտական հողին վրայ, բայց անիկա հոս չէ. փախա՛ւ....

Կը հրաւիրենք ուրեմն Վաշտիկ խմբագիրը հրատարակել և ցոյց տալ բուն յանցաւորը, վասն զի իւր 9ՅՐԴ թուով խոստացեր էր սուտ, զրպարտիչ, և առանց ստորագրութեան նամակի մը ապաստանելով՝ թէ ինչ ատեն Ոստիկանութիւնը յանցաւորը դտնէ՝ ինքը անմիջապէս

պիտի հրատարակէ զանի, և թէպէտ իւր 99րդ թուով բաեհաձեր էր յետս կոչել նոյն ստայօդ գրութիւնը՝ սակայն ճշմարտասէր խմբագրի մը նուիրական պարտքն է մերկապարանոց ցուցունել թէ ո՛րն է յանցաւորը, Ընդարումեան ձեռքէն փախչողը, թէ աստարեզին մէջ կեցողը։

Ասոր ստոյգ և ճիշդ տեղեկութիւնները հրատարակելով Պարոն Խմբագիր, հաւատամք եղիք որ ճշմարտութեան արձագանք եղած պիտի ըլլաք

որով ամեմ շնորհապարտ

Ս. Ղեքսանդրիա. 19 Սեպտ. 1864

* * *

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԹՈՒՂԹՈՒՐ

Ռեթրսպուրկի ազգայիններուն մին, Արճաքարդ պարոն Յովհաննէս Սահրատեանց, մօտերս ընտիր աշխատութիւն մը՝ի լոյս ընծայած է։

Այս աշխատութիւնն է Թրովաթորէի թարգմանութիւնը, որու յարմարցուցած է նուագադէտ Թարգմանիչը նոյն ըէեբսյէն երաժշտութիւնը։ Պարոն Սահրատեանց հաճեր է օրինակ մը ղրկել մեզ՝ անշուշտ իւր աշխատութեան վրայ մեր կարծիքը հրապարակաւ յայտնելու փափաքն ունենալով։ Ուրիշներու կարծիքն ալ մերինին յարելով կը հաստատենք թէ այս թարգմանութիւնը գեղեցիկ և միանգամայն վարպետ ոճ մի կը կրէ։ Ինչպէս նուագադէտ թարգմանիչն ալ կը խոստովանի, Թրովաթորէի ամրողջութիւնը չէ այն, այլ սրահի համար փոքրագիր և սակաւ ինչ համառօտուած աշխատութիւն մը, ուր՝ի բաց թողուած են երգերու կրկնութիւնը։ Թարգմանութեան մասին տեղ տեղ ազատութիւններ նշմարեցինք համեմատութեամբ Իտալերէնին։ Զայնաւոր գրերը երկարատև և խազերու (note) հետ շատ աղէկ յարմար եկած են, նոյնպէս Լուսիաբանակ Հայի մը ոճը վայելչապէս գրկած է նուագը և Թիւրքիաբնակ Հայոց ականջին մասնաւոր ազդեցութիւն մը կունայ։ Կարճ յառաջաբանէն և միանգամայն երկին աղնուութենէն կիմացուի որ Պարոն Սահրատեանց քաջ նուագադէտ մ'է և թէ իւր գործը, մանաւանդ անգրանկութեան կողմէ, արժանի է ազգիս նուագասիրաց համակրութեան։

ՄԻՆԱՆ

— Պարկեշտ կին մը նաև իւր հագուստին նոյն կատարմամբ պարկեշտ ըլլալու է։

— Փիլիսոփայութեան դասատու մը շատ կը ցաւակցէր տեսնելով թէ տրամալի վիճակի մը մէջ է նորատի կին մը, որուն դէմքը սակաւ ինչ խանդարուած էր յառաջացած յղութեան մ'աւերումներուվը։ Օր մը տեսնելով որ այս կինը տրամութեամբ սեղանի մը վրայ կռթնած և ձակատը ձեռքերուն մէջ առած էր, "Ի՞նչ կը մտածես, աղջիկս, հարցուց դասատուն համակրութեամբ։— Ամբէ, Պարոն, ըսաւ տխուր կերպիւ մը յղութեան նահատակ կինը, կը մտածեմ դիտնալու համար թէ ով է ղիս այս վիճակին մէջ գնող սըրիկան։

Ա. Բիֆոբ.

— Աղջիկները աւելի դիւրութեամբ զգալ կը սովրին քանթէ մարդերը խորհիլ։

Վ. Հյուկոբ.

— Երիտասարդ մը երբ ապահովապէս դիտէ թէ սիրուած է կինէ մը, անոր աւելի կամ նուազ դեղանի ըլլալը կը քննէ. իսկ եթէ տարակուսի անոր սրտին հաւատարմութեանը վրայ, ժամանակ չունենար անոր դէմքին մտածելու։

Ալենսոլ.

— Կորատի աղջիկի մը դեղութիւնը կը պարտաւորի երևակայութեան խօսիլ և ոչ թէ զգայարանաց, ինչպէս կիներուն դեղութիւնը։

Ալֆոնս Գար.

— Շողոքորթութիւնը կեղծ դրամի մը կը նմանի, զայն ընդունողը միշտ կը վնասի։

— Ով որ կուզէ պատիժ տալ յիմարի մը, թող կարգէ զանիկա։

— Ճշմարիտ սիրոյ մէջ այլանդակութիւնները ընդունիլը անհրաժեշտաբար կարևոր են։

— Հռոմի մէջ հարս ու փեսայի պերեզմանի մը վրայ յետագայ տասանագիրը կը կարդացուէր, "Կեցէ՛ք, անցո՛ր դ, և տե՛ս սա հրաշալիքը, ահա երկու հարս ու փեսայ որոնք չեն կռուիր"։

— Կիներուն համար միայն մէկ նշանաւոր թուական կայ, ուր անոնք կը պարտաւորէին մեռնիլ,

այս թուականը այն ժամանակն է ուր ոչ ոք կը սիրէ զանոնք։

ՏԻԿՆ ՍՓԻԿԿԻ

— Եթէ կին մը դժուարին համար դիս սիրել ուզէ, նախապատիւ կը համարիմ ամէնևին չսպրիլ քանթէ ողորմութեամբ ապրիլ։

ՄԱՔԼԵՆԸ.

— Սիքսթ Ե֊րդ պապը խոստացաւ ձրիաբար սրբուհիներու կարգը դասել այն կինը որու էրիկը իրմէ գանգատած չըլլայ։

— Սիրոյ վրայ խօսելու համար մարդս պէտք է երիտասարդական հասակին մէջ գտնուի. սակայն անկիւա աշխարհիս չափ ծերացեալ ալ ըլլայ, գարձեալ կրնայ սիրոյ վրայ ըսելու բան մ'ունենալ կամ մտածել։ ՍՐՈՒ

— Քանի որ աշխարհիս վրայ կին կայ, նաև մէկ կին մնացած ըլլայ, միշտ անոր վրայ ըսելիք նոր բան մը պիտի գտնուի։

— Որոնք որ ազէկ կը գովեն կիները, բաւականապէս չեն ճանչնար զանոնք, իսկ որոնք որ միշտ կը բամբասեն, ամենևին չեն ճանչնար անոնց ինչ ըլլալը։

ՎԻԼԼԻ ԼԸՊԻՆ.

— Ով որ երկար ժամանակ վայելել կուզէ իր սիրուհին, պէտք չէ որ ամէն օր հեռը տեսնուի. վասն զի որչափ աւելի տեսնուին իրարու հետ, այնչափ աւելի զիրար կը ճանչնան, և որչափ աւելի զիրար ճանչնան, շատ անգամ նուազ կը սիրեն մէկզմէկ։ ԸՍԻԼԻՆ ՏԻ-ԲԻ-Է

— Երանի՛ այն աղջիկներուն որոնք կրնան իրենց զգայարանքը հլսպել՝ կուսական կեանքի տալու համար։ Սակայն երկրիս վրայ աւելի երանի տալու է քաղցած վարդին քանթէ այն ծաղկին, որն որ իւր կուսական փուչին վրայ թառամելով՝ տխուր և ցուրտ գագաղի մը մէջ կապրի և կը մեռնի։ ՇԷՔՍՊԻՐ.

— Երիտասարդութեան մէջ կապրինք սիրելու համար, իսկ հասակնիս երբ կառնունք, կը սիրենք ապրելու համար։

— Ամէնէն առաքինի կինը այն է որու վրայ քիչ կը խօսուի։

— Կիներուն մէջ առաքինութիւն քարոզողները շատ են, սակայն խիստ քիչ են անոր համար նահատակուողները։

— Միայն մէկ սիրահար ունեցող դեղեցիկ կին մը շատ անգամ աւելի առաքինի է քանթէ տղեղուհի մը որ ամենուն սիրահար մ'ունեցած չէ։ ԼԻՆԿԷ.

— Ընտանիութիւնը և սէրը երկու հիւղեր են.... պէտք է որ ատոնց մին միւսը ուտէ։

Գօնեայի Ս. Աահակեան դպրոցին գանձապետ Յարգի Պ. Գրիգոր Տէվրիշեանը կը խնդրէ մեզմէ թէ իւր և թէ հոգաբարձութեան շնորհակալութիւնը հրապարակաւ յայտնել Արծարգոյ Ավազեան Յոհաննէս և Գրիգոր աղաներուն, որոնք ազգասիրաբար հաձեր են հինդ հազար գահեկան շնորհել նոյն դպրոցին։ Ընկերական գործառնութիւններու արձադանք ըլլալը Օրագիր համար հաձութիւն մ'է, քանի որ մարդկային միտք և սիրտ սրբելու նպատակ ունեցող տաձարի մը յառաջադիմութեանը նպաստող բարեսէրներու համար է այն։

ԾԱՆՈՒՑՄԱՆԿԱՆ

Ծաղիկը հրատարակի ամէն ամսոյ 1. 10. եւ 20ին։
Վճարմանայ գինն է 2 1/2 մէճիտ. Իւրմիրեն դուրս՝ 3 մէճ.
Անվճար նամակ կամ ծրար մերժուիլ։

ԱՐԴՈՑ ԳՈՐԾԱԿԱՑԱՑ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Խմբէր. կիրիճ խան, Թիւ. 3, հանդիսաց գրասենեակը։
Պուլս. Պ. Կ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ. Վարագը խան, Թիւ. 1։
Նիւմրէյա. Պ. ԽՈՍՐՈՎ ԹԱԳԻՈՐ ԷՍԿԻՃԵԱՆ։
Տրապիզոն. Պ. ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԵԼՄԱՍԵԱՆ։
Աղէքսանդրիա. Պ. ԿԱՐԱՊԵՏ ՅԱԿՈԲԵԱՆ։
Փարիզ. Պ. ՊՕՂՈՍ ԿՈՍՏԱՆԴԵԱՆ։
Հալէպ. Պ.Ց.Ս. ՓԻՒՐՃԻԱՆՕՓ։

ՇԱՐԱԳԻՐ—ՏՆՕՐԷՆ

ԳՐ. ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

ՉՄԻՒԹՆԻՄ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԵՔԵԱՆ